



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

# MAANEDSSKRIFT



Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland  
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

## INDHOLD:

*S. Schoubye*: Fajance fra Kellinghusen.  
*Niels Black Hansen*: Ris Marked.  
*Hans Vald. Gregersen*: Stenbjerg Kro.  
*August F. Schmidt*: Et Par Landsbybemærkninger.  
*Peter Kr. Iversen*: For hundrede Aar siden.  
*P. Lauridsen*: A. D. Jørgensen. Sønderjyllands Historiker.

Sønderjydsk Maanedsskrifts Ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Aastrupvej, Haderslev.  
Arkivar Peter Kr. Iversens Adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

## Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag  
for 1. Halvaar 1944 if. Dansk  
Oplagsk. **17.091 Eksemp.**  
Akциденstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichéfabrik, Bogbinder  
Hovedkontor: Slagelse. Telf. 2000.  
Hovedstadskontor: Telf. Palæ 4758.

AKTIESELSKABET  
**SKARREHAGE MOLERVÆRK**  
Nykøbing Mors

Aktieselskabet  
**C. I. Christensens Papirhandel**  
E S B J E R G

**ANDELSBANKEN**  
A. m. b. A.  
H A D E R S L E V

Vidaa . Højer

**Vestkysten**  
*Syd- og Vestjyllands største Dagblad*

**Dansk Andels Cementfabrik**  
N Ø R R E S U N D B Y

**1/s J. JUNGET**  
Træbearbejdningsmaskiner  
Telefon 36 HERNING

**Sparekassen for Skagen og Omegn**  
Telefon 57 Skagen

Aktieselskabet  
**Motorfabriken „Frederikshavn“**

**Den lollandske Landbo-  
stands Sparekasse**  
NAKSKOV Stiftet 1870  
Indskudskapital ca. 61,0 Mil  
Reserver ca. 3,8 Mill.  
Kontorer i: Maribo - Birket -  
Dannemarre - Stokkemarke.

**B. P. Service-Station**  
Moderne Reparationsværksted  
Benzin . Olie . Gummi  
Aaben Dag og Nat  
Fr. Christiansen  
Torvet 4 . Tønder . Telf. 445

**R. F. HESSELBERG**  
HADERSLEV *Chevrolet  
Opel  
Bedford*  
Telefoner: 3650 . 3651 . 3652

**Helmut Jacobsen**  
Sønderborg Telefon 2968-9

**Andreas Andresen**  
*Intern. Spedition*  
Padborg

**EGONS Blomster**  
Daglig frisk Frugt og Grønt  
Tlf. 719 . Østergade 40 . Tønder

**A. Jepsen** HERNING  
Trikotagefabrik  
Vestergade 43 — — Telf. 221  
*Specialitet: Strikvarer*

Aktieselskabet  
**Sæby Bank**  
SÆBY



Hovedkontor:  
**Selskabets Ejendom**  
Vesterbro 18 . Aalborg

KURANSTALLEN  
**Gl. Skovridergaard**  
 18 KRISTIANSEN  
 OVERLÆGE  
 AABEN HELE AARET  
**SILKEBORG**  
 FORLANG  
 PROSPEKT

Aktieselskabet  
**SIMON BRØND & CO**  
 Barnevognsfabrik  
 Vejen

**Haslev Gymnasium** - *Kostskole  
 for Drenge*  
 Eksamensret til Mellemkole-, Real- og Studentereksamen.  
 Alle Oplysninger ved Henvendelse til  
 Peter Kæstel, Rektor. Haslev.

**Morsø Textilfabrik A/S**  
 Telefon 575 (2 Linier)  
 Nykøbing M.



*Adda*

Korsetterne virker slankende,  
 sidder eminent og er beha-  
 gelige i Brug.

**Harald Bo Bojesen**  
 Boghandel  
 Telf. 3352 - 3353  
**AABENRAA**

**Sønderborg**  
**Andelsmejeri**

**Eriksen & Christensen**

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

**Haderslev Amts aut. Destruktionsanstalt**

Telefon Hammelev 32.

Selvdøde og syge Dyr afhentes overalt i Distriktet.

**GRAM**

**KØLEANLÆG**

Brødrene Gram A/S

Vojens



**DIPLOM-IS.**

Haderslev Telef. 1160

Vejen Telef. 3

**Horsens Folkeblad**

Nettooplag 13124 Eksemplarer  
 Byens og Egnens største Blad

**Østvendsyssel Andelssvineslagteri**  
**Sæby**

Telefon 80 (3 Linier)

Aktieselskabet  
**Handels- og Landbrugsbanken**  
 Silkeborg  
 Telf. 1024 (4 Linier)


A/s Chr. H. Nielsen jun., Hjørring

— Forretningen grundlagt 1874 —

Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

**DANSK MASKINOPLAG** A/S  
 (Jørgen M. Hansen)  
 Aabenraa Telf. 2044



<p style="text-align: center;">Aktieselskab</p> <h1 style="text-align: center;">Hjørring Diskontobank</h1> <p style="text-align: center;">Hjørring</p>	<p style="text-align: center;"><b>Sæby og Omegns Sparekasse</b></p> <p style="text-align: center;">SÆBY</p>
<p style="text-align: center;"><b>Nellemann &amp; Thomsen</b></p> <p style="text-align: center;">Auktionsholdere</p> <p>Mejlgade 45.      Grundlagt 1869      Aarhus.</p>	<p style="text-align: center;"><b>Dansk Eternit-Fabrik A/S</b></p> <p style="text-align: center;">Telefon 4800</p> <p style="text-align: center;">A A L B O R G</p>
<p style="text-align: center;"><b>BRUN &amp; SØRENSEN A/S</b></p> <p style="text-align: center;">Kgl. Hofleverandør grundlagt 1893</p> <p style="text-align: center;">INGENIØRFØRRETNING</p> <p style="text-align: center;">Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet</p> <p>AARHUS      KØBENHAVN Kannikegade 18      Niels Ebbesensvej 20 Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364      Tlf. C. 5036</p>	<p style="text-align: center;"><b>Frederikshavns Avis</b></p> <p style="text-align: center;">Vogelius' Bogtrykkeri Oprettet 1853</p>
<p style="text-align: center;"><b>JYDSK BØRNEHAVE-SEMINARIUM</b></p> <p style="text-align: center;">— Oprettet 1933 —</p>  <p>Toaarig statsunderst. Uddannelse af Børnehavslærereinder. Toaarig statsunderst. Uddannelse af Fritidshjems lærere og -lærereinder. Nye Hold begynder 16. Aug. Læseplan sendes. Ansøgning om Optagelse sendes til Seminarlet, Borggade 16, Aarhus. Tlf. 8024 Margrethe Christiansen. Forstanderinde.</p>	<p style="text-align: center;">Aktieselskabet</p> <h2 style="text-align: center;">STRUER BANK</h2> <p style="text-align: center;">STRUER</p>
<p style="text-align: center;"><b>Hans Jensens Eff.</b></p> <p style="text-align: center;">Trikotagefabrik</p> <p style="text-align: center;">I K A S T</p>	<p style="text-align: center;">LEDIG</p>
<p style="text-align: center;">A/s Jacob Jensen &amp; Co.</p> <p style="text-align: center;"><b>Hammerum</b>      <span style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Trikotagefabrik</span></p>	<p style="text-align: center;">LEDIG</p>
<p style="text-align: center;"><b>Jydsk Trikotagefabrik A/S</b></p> <p style="text-align: center;">I K A S T</p>	<p style="text-align: center;">LEDIG</p>
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">H. C. Hansen</div> <p style="text-align: center;">Trikotagefabrik</p> <p>Ikast      Telf. 21</p>	<p style="text-align: center;">LEDIG</p>
<p style="text-align: center;">LEDIG</p>	<p style="text-align: center;">LEDIG</p>

## FAJANCE FRA KELLINGHUSEN



Af de godt hundrede numre fajance fra slesvig-holstenske fabrikker, som er i Tønder museums besiddelse, udgør Kellinghusen-fabrikaterne godt halvdelen. Dette er selvsølgelig ingen tilfældighed, men har sin forklaring i, at Kellinghusens arbejder først og fremmest var fordringsløs brugskunst, beregnet for et landligt marked, og i bøndergårdene er der — som i øvrigt med alle andre ting — holdt mest hævd over disse ellers så let forgængelige sager. Særlig i Tønder amts sydlige del har Kellinghusen-produkterne været rigt repræsenteret, og langt det meste af museets repræsentation er købt ind syd for Tønder.

De bedre ting fra de første årtier har det relativt sent indrettede Tønder museum naturligvis ikke kunnet få fat i. Største parten af dets samling udgøres af tallerkener, fad og øreskåle fra blomstringstiden o. 1800, da afsætningen på grund af det frie marked (England var sat ud af spillet) gik legende, men nævneværdig er dog en 31 cm høj terrin med tilhørende fad (fra Tønder) med snoede hanke og greb, smykket med lette manganviolette strøblomster og blade. I modsætning til al anden Kellinghusen-fajance i museet har den den sjældne signatur K. H. Fremhæves må også en sjælden barselpotte fra Østerhøjst, en flødekande fra Medelby og et ølkrus fra Tønder by (alle 4 ting kan ses på ovenstående billede). Fra henholdsvis Klangsbøl og Nykirke er nogle særprægede vægfliser, de første »Weisstöpferei« (efterligning af det engelske hvidgule stentøj, men i en mere blaalig-hvid tone) med grøn bladslangning og blomster i blå og gult, de andre med diagonalt løbende gule bånd med grøn og manganviolet bladdecor. Bunden er manganviolet duppet.

De øvrige genstandes farver er det traditionelle citrongule, grønne, violette og teglstensrøde, de fleste med kantborter i gult og bunden dækket af store blomster. Bemærk dog den store skål i billedets midte, hvor blomstkvisten er afløst af et landskab med huse efter hollandsk fliseforbillede, samt den mindre skål til højre herfor, som har en enkel midterroset.

S. Schoubye.

# RIS MARKED

Af Niels Black Hansen

Købstæderne har siden deres opståen været magthavernes kælebørn, og deres trivsel kan da også for en ikke ringe del tilskrives særrettigheder og begunstigelser, som de nød samtidig med, at byderne lempedes for dem. Især handel og håndværk kom mere og mere på byboernes hænder, som til tider endog havde så godt som eneret til deres udøvelse. Når man læser de slesvigske stadsretter, får man allerede et stærkt indtryk af den særstilling, byerne har indtaget fra begyndelsen af.

Handel på landet var byfolk en torn i øjet, og de forstod tidligt at trække handelen til købstæderne og ved privilegier på

de forskellige områder at skabe sig et monopol. Man forstår, at de så skævt til de store *årilige markeder*, som fra gammel tid blev afholdt ved *herredskirkerne*, og som trak købere og sælgere til sig langvejs fra. Et eksempel på, hvorledes en købstad har forstået ved fyrstebud at forpurre dette, har vi i et *pergamentsbrev*, som nu befinder sig i landsarkivet. Det stammer fra *Åbenrå byarkiv* og skal her gengives i original og med oversættelse. Skønt dokumentet i sin helhed er bevaret ret godt, er der dog nogle lakuner, som imidlertid ikke virker forstyrrende. Det er af 14. 6. 1530 og lyder:

Wy Frederich vann gots genadenn tho  
Dennemarcken der wendenn vund Gottenn  
Konning Erwelter Konning tho Norwegenn Hertoch tho Sleseuig Holstenn Stormarnn vnnd der Dittmarschenn Graue tho Oldennborch vund Delmenhorst Dhonn hermitt vor vnns vnssse eruenn nhakamende herschop vnnd ssus ydermenniglich kundtt witlick vnnd apennbar bekennen Datt wy vth velenn ehafftigenn bewechlickenn orsakenn ock sunderlickenn gnnadenn darmede wy den Ersamen vnssen leuen getruwenn Borgermesternn Radtmannen vnnd gantzer gemeinheitt vnsser stadt apennradhe thogedaenn, denn Jarmargkett sso bether tho Risskerc-kenn up Marien Magdalenen dage Jarlikes gestandenn vnnd geholdenn wordenn, Itzunder vann dhar upgenamenn Cassertt aff-

Vi Frederik af Guds nåde Konge til Danmark, de venders og goters, valgt konge til Norge, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, greve til Oldenburg og Delmenhorst, gør herved for Os, Vore arvinger og efterkommere og ellers hvemsomhelst vitterligt og bekender åbenbart, at Vi af mange lovmedholdige vægtige årsager og særlig nåde, hvormed Vi omfatter den ærbare Vor kære, trofaste borgmester, rådmænd og det hele borgerskab i Vor by Åbenrå, nu har ophævet, kasseret og nedlagt det årsmarked, som hidtil har bestået og er holdt hvert år ved Ris kirke på Maria Magdalene dag, og flyttet, genoprettet, ansat og forordnet det i bemeldte Vor by Åbenrå og til fremme af trivsel, fordel og velgående for borgmester, råd, borgere i og folk omkring byen og al-

gedann wvnd vann dhar ynn gemelde vns-  
se Stadt Apenradhe wedderumb gelechtt Re-  
uolforett angessettet vorordennt vnnnd also  
Borgermester Radtt borger ynn vnnnd vmbwo-  
ner darssuluest vmme ehrer vnnnd gemennes  
bestenn Forde...\*) gedyge vordels vnnnd  
framens willenn Donnt befrigett begnadett  
bewedemet priuilegerett h(ebb)en vnnnd dhon  
solkes...\*) macht desses vnnsses breues  
Gebedenn beuolhenn setten, schaffen orde-  
nen meynen vnnnd wollen ock herup ernnst-  
lich datt solcke Jarmargkett, nhwe hennfurder  
tho ewigenn Tydenn nymermher darsuluest  
tho Risse kerkenn sunder tho Apenrade op  
dessuluige thydtt nemlich Marienn magdale-  
nen dhage staenn besocht vnnnd gehalten  
werden schall. By peenn vnnnd vorlust der  
warenn vnd guder sso ymandes hernamals  
Jarmargktes wyse tho Rysse kerkenn vp vele-  
berorden marienn Magdhalenen dhage tho  
Kopemargk bringenn kopen edder vorkopenn  
worde. Denne wy gunnen geuen thoeigenen  
vnd vorlenenn vnsser Stadtt Apennrade sol-  
ckene yarmargkett vp kunfftigen dach ma-  
rien Magdalenenn anthofangendhe vnd fol-  
gend alle yhar dessuluigenn dages tho hebben  
vnd tho holdenn mit allen gewonnheidenn  
frigheidenn Gleiden\*\*) priuilegien gunsten  
ggnaden Rechte, vnd gerechtecheiden de tho  
einem frigen ehelichenn vnd apenbarenn Jar-  
margkett gehoren vnd ander vnsse stede de  
tho denn ehrennn hebben gencten vnd gebruc-  
kenn alles mit bekrefftigung desses brues  
Darnach sich meniglich mach wethenn tho  
..\*)-ten vnd thoholdenn denn Des tho Or-  
kunde mitt vnssern anhangendenn Secrette  
vorsegelt. Datum Doringen\*\*\*) Dinstedages  
na Trinitatis Nach christj vnnsses hernn ge-  
bortt dussenn viffhundertt vnnnd druttich Jar.

*Benedict Klock.*

Secretarius

men nytte har fredet, benådet, tilstået, privi-  
ligeret. Dette byder og befaler Vi ved dette  
Vort brev. Hermed fastsætter, statuerer, for-  
ordner, mener og vil Vi også alvorligen, at  
sådannt årsmarked aldrig nogensinde fra nu  
af og til evige tider skal stå, blive besøgt og  
holdes ved Ris kirke, men i Åbenrå til sam-  
me tid, nemlig på Maria Magdalene Dag.  
Dette byder Vi under straf og tab af varer  
og goder, som nogen fremtidig på årsmar-  
kedsvis måtte bringe til marked, købe eller  
sælge ved Ris kirke på oftbemeldte Maria  
Magdalene Dag.

Thi under, giver, tilegner og forlener Vi  
Vor by Åbenrå at have og holde sådannt årsmar-  
ket begyndende med kommende Maria  
Magdalene Dag og fremdeles hvert år sam-  
me dag, med alle sædvaner, friheder, lejder,  
privilegier, begunstigelser, al nådesret og  
alle rettigheder, som hører til et frit, lovligt  
og åbenbart årsmarked, og som Vore andre  
købstæder har, nyder og bruger til deres  
årsmarkeder.

Alt i stadfæstelse ved dette brev, hvorefter  
enhver bør vide sig at rette og at holde. Det-  
te til bekræftelse ved Vort vedhængte segl.  
Givet Tørning tirsdag efter Trinitatis efter  
vor Herre Christi fødsel tusind femhundre-  
de og tredive år.

*Benedict Klock.*

Sekretær

\*) Ulæseligt.

\*\*) Gleiden = geleiden. Læsningen skyldes hr.  
landsarkivar Gribsvad.

\*\*\*) I alle ældre former i Sønderj. Stedn. (II, 409)  
— rn —. Formen uden n her måske en  
skrivefejl.



Dokumentet har interesse i flere henseender. Det var vel nok netop ved herredskirkerne, de oprindelige hovedkirker i herrederne, at de årlige markeder i hvert fald for en del blev holdt\*). Der er også andre efterretninger, der tyder på, at kirken og præsten i Ris indtog en særstilling i herredet. I *Slesvig bispens jordebog* (Liber censualis

episcopi Slesvicensis) fra 1462 og næstfølgende år, hvortil materialesamlingen er påbegyndt i 1436, og hvis overlevering der er gjort rede for i udgaven af *Reimer Hansen og Willers Jessen* (Quellen zur Geschichte des Bistums Schleswig), findes følgende bemærkninger:

#### S. 215 f.

Item solus dominus episcopus habet conferre ecclesiam *Rise* prope *Apenra* et cum hoc instituere; ita habetur in institutionis et collationis littera domini Johannis iam residentis videlicet anno LXIIIto, cui dominus episcopus Nicolaus\*\*) contulit dictam ecclesiam.

Endvidere har herre biskoppen alene kaldelses- og indsættelsesret til kirken i *Ris* ved *Åbenrå*; således står der i indsættelses- og kaldsbrevet for herre Johannes, nuværende — d. v. s. år 1467 — præst, som herre biskop Nicolaus har overdraget nævnte kirke.

#### S. 212.

Dominus Johannes rector in *Rise* soluit annuatim pro toto herret LXII marcas et tenet inde magnas expensas pro viis et vicis\*\*\*).

Herre Johannes, sognepræst i *Ris*, betaler årligt for hele herredet 62 mark og afholder deraf store udgifter for veje og stræder.

#### S. 213 f. (noget senere efterskrift).

Dominus Johannes rector in *Risem* respicit et leuat omnia que proueniunt de *Luchtenes*, *Apenra* et *Riseherrit* et pro eis dat omni anno LXII marcas Lubecenses et VI s. ultra catedraticum; de omnibus summis sibi indulgetur, quia episcopum et suos tenet hospicio.

Herre Johannes, sognepræst i *Ris*, har opsyn med og hæver alt, hvad der indkommer fra *Løjt Næs*, *Åbenrå* og (det øvrige) *Ris herred* og giver derfor hvert år 62 mark lybsk og 6 skilling ud over catedraticum; alle disse beløb tages det ikke så nøje med, fordi han holder biskoppen og hans følge med gæsteri.

Der synes således ikke at være tvivl om, at *Ris* ikke blot geografisk har været midtpunktet i det herred, det har givet navn. At byen *Åbenrå* kun er for en aflægger af *Ris*

at regne, er en følgeslutning, købstaden så meget des lettere vil kunne finde sig af med, som den ikke kan siges at virke overraskende.

\* Sml. H. N. A. Jensen, Versuch einer kirchl. Stat. S. 83.

\*\* Nicolaus Wolf 1429-1474.

\*\*\* Carsten Petersen (Sdj. Aarb. 1946, side 247) oversætter: »Vejenes og Byernes (?) Istand-sættelse« og tilføjer: »Der menes vel Gadernes Rensning gennem Landsbyen«. Landsby er i Liber cens. gennemgående gengivet ved villa. Viae og vici er her synonyma.

# STENBJERG KRO

Af Hans Vald. Gregersen

Under den i de sidste hundrede år førte diskussion om Urnetingets beliggenhed er man et par gange stødt på navnet Stenbjerg kro<sup>1)</sup>). Det gælder således sønderjyden Jes N. Schmidts artikel i »Antiquarisk Tidsskrift 1849—51<sup>2)</sup>), samt to artikler i Sønderjydske Maanedsskrifts 6. og 16. årgang af henholdsvis Hugo Matthiessen og Hans Peter Jørgensen, Olmersvold. Også Vilh. Marstrand nævner kroen i sit værk »Aabenraa«. Ikke så mærkeligt, eftersom Stenbjerg kro lå i den meget omtalte mark Løgpold, der oprindeligt hørte til Bolderslev frigård og som flere historikere har udpeget som den middelalderlige tingplads<sup>3)</sup>).

I modsætning til Urnetinget er kroen imidlertid af ret ny dato, idet dens saga begynder med året 1751. En åbenråborger, Peter Chr. Holm, ansøgte nemlig i dette år rentekammeret om tilladelse til at drive kroeri på sin svoger Thomas Christensens grund ved hærvejen<sup>4)</sup>). Han tilbød at betale 10 rdl. årligt for koncessionen og ønskede, såfremt sagen gik i orden, straks at gå i gang med byggeriet. Imidlertid blev Ths. Christensen som ejer af Bolderslev frigård og dermed af jordstykket ved hærvejen selv interesseret i planen og besluttede sig derfor til på egne vegne at ansøge om bevilling til at drive den påtænkte kro. I sin skrivelse anførte han, at hans jord var haderslevsk grund, mens Toldsted lå under Åbenrå amt, og den nærmeste kro ved hærvejen mod syd, Povls-

kro, hørte til Søgård. Bolderslev udgjorde nemlig i datiden et særligt fogderi, der i hvert fald siden 1542 havde hørt til Haderslev amt<sup>5)</sup>). Med udsigt til en forøget indtægt anbefalede man derfor i Haderslev oprettelsen af kroen. 16. 11. 1751 fulgte så rentekammerets bevilling mod en årlig afgift på 12 rdl.

Den nye kromand var søn af sognefoged Christen Petersen i Tinglev<sup>6)</sup>) og gift med den tidligere Bolderslev ridefoged Lorenz Andersen Holms datter Maria Cathrine. Med hende havde han ved svigerfaderens død i 1733 overtaget den gamle »Kongsgård« i Bolderslev<sup>7)</sup>). Ridefogedværdigheden var imidlertid gået tabt, da svigerfaderen i 1718 var blevet afsat fra sit embede på grund af svindel ved skatteinddrivningen<sup>4)</sup>). Ths. Christensen havde vel næret et lønligt håb om at få ridefogedbestillingen, idet han i det sidste år før den fungerende ridefoged Martin Petersens død i 1745 på grund af dennes tiltagende svagelighed havde ført ridefogedforretningerne. Alligevel var det sognefoged Peter Christensen, der 2. 12. 1745 fik bestalling som ridefoged. Det lykkedes således ikke Ths. Christensen at forene besiddelsen af frigården med ridefogedværdigheden, således som det uden undtagelse havde været tilfældet indtil 1718.

Bolderslev frigård havde i de foregående århundreder gentagne gange været benyttet som overnatningssted af de danske konger

og deres følge, når de var på rejse mellem Haderslev og Flensborg og det, skønt hærvejen i adskillige århundreder var gået uden om Bolderslev. Efter Gottorpernes fordri-velse i 1720 var Toldsted dog blevet foretrukket. Ved at oprette en ny kro ved hærvejen har Ths. Christensen vel ment, at ejerne af frigården påny ville blive værter for de kongelige gæster.

Efter i 1752 at have lånt 800 mark af Johan Jacobsen Schmidt i Bolderslev<sup>8)</sup>, gik han derfor i det følgende år i gang med opførelsen af Stenbjerg kro. For at skaffe sig materiale hertil nedbrød han den del af frigården, der almindeligvis blev kaldt »Kongehuset«<sup>7)</sup>.

Imidlertid så ridefoged Peter Christensen ikke med større venlighed på dette byggeri. Måske har hans senere nære familieforbindelser med Toldsted allerede nu været under forberedelse<sup>9)</sup>. Ved at hævde, at frigårdens »Kongehus« var kongelig ejendom og folgelig ikke var en del af frigården, skaffede han Ths. Christensen en proces på halsen<sup>10)</sup>. Kancelliråd Brand fra Haderslev foretog 18. 8. 1753 forhør i sagen med det resultat, at man dog alligevel måtte anerkende Ths. Christensens ejendomsret også til det særlige »Kongehus«.

Stenbjerg kro blev nu opført på en sådan måde, at Ths. Christensen i et brev »smigrede sig med håbet om, at hans kgl. Majestæt i nåde ville finde det bekvemt og passende til sin tjeneste«, når han var undervejs på rejse, idet kroen jo befandt sig lige ved landevejen og ikke som det tidligere »Kongehus« i det nu afsides Bolderslev.

Hans store forventninger skulle imidlertid ikke gå i opfyldelse. I april 1755 nedbrændte Stenbjerg kro, og han måtte opføre den fra ny af<sup>11)</sup>. Da han således ikke havde nogen indtægter af kroeriet i den tid, ansøgte han derfor 8. 5. 1756 om fritagelse for den årlige afgift, hvilket da også bevilgedes. Publikum foretrak dog stadig det gamle ansete

Toldsted, hvor man for toldens skyld var nødsaget til at gøre ophold, og Stenbjerg kro blev derfor ikke nogen succes.

4. 12. 1760 døde så pludselig Ths. Christensen kun godt 50 år gammel<sup>6)</sup>, og hans enke sad nu tilbage med kroen. Hun forlod straks det ensomme sted og bortforpagtede Stenbjerg kro for et åremål af 6 år til en Christian Raphael Weis, ligesom hun solgte ham brændevinskedelen for 1 rdl. pr. pund samt en vogn. For at få kedelen vejjet måtte den brydes løs og transporteres til Flensborg, hvor man fik den nøjagtige vægt opgivet på Kompagnihuset, men da betalingen fra Weis udeblev, måtte Ths. Christensens enke have pengene inddrevet af det offentlige<sup>12)</sup>. Af kirkebogen ses det dog, at Weis med familie endnu i 1763 opholdt sig i Stenbjerg kro.

Enken på frigården har uden tvivl haft en hel del bryderier med sin afsides liggende ejendom. I 1765 meddeles det, at hun ønskede at sælge kroen bort fra frigården. Da det drejede sig om frigårdsjord, kunne hun disponere frit over ejendommen. Der meldte sig imidlertid ingen købere til kroen.

En katastrofe for Stenbjerg kro i endnu højere grad end for Toldsted blev nemlig omlægningen af postruten, der efter 1764 gik over Åbenrå og dermed uden om den del af hærvejen, hvor Stenbjerg kro lå. 5. 3. 1768 opnåede Ths. Christensens enke derfor at få den årlige afgift for kroeriet skåret ned til det halve, nemlig til 6 rdl.<sup>4)</sup>. Samme år lykkedes det hende også at få solgt, idet Nikolaj Petersen fra Højer den 8. august købte frigården i Bolderslev med de dertil hørende 5½ otting jord samt Stenbjerg kro for 14000 mark.

Under den nye ejer forfaldt Stenbjerg kro ganske. Han boede udelukkende på sin gård i Bolderslev og opnåede 15. 11. 1777 at blive ridefoged. Kroen blev derimod mere og mere et tilholdssted for hærvejens mindre hel-dige elementer. Et par ordrer fra amtmand

Klingenberg i Haderslev fra 1775 og 1776 giver et indtryk af dette forhold. Den daværende ridefoged Strube fik nemlig ordre til at foretage patruljering på landevejene og visitationer i husene for at bekæmpe det løsgagtige pak (das lose Gesindel), som i bander på 12—16 personer drog omkring og overfaldt de rejsende, afpressede dem deres penge, klædningsstykker og spisevarer. Den mundtlige tradition ved derfor endnu at henlægge en del røverhistorier til Stenbjerg kro. Et aktstykke beretter da også overensstemmende hermed, at kroens forpagter i 1781 Peter Marcussen sammen med sin kone blev indkaldt som vidner i en kriminalsag<sup>13</sup>).

I december 1783 ansøgte Nikolaj Petersen derfor om at få koncessionen på krodrift i Stenbjerg kro ophævet, hvad der også lykkedes ham<sup>4</sup>). Stenbjerg kro blev nedrevet, og alt, hvad der nu er tilbage af den, er dens tomt med løse mursten og fliser, som endnu tydeligt ses i det nordvestlige hjørne af Løgpold, hvor den gamle »Røverkro«, som den kaldes i folkemunde, har ligget.

## KILDER OG HENVISNINGER

- 1) De samtidige tyskskrevne akter har alle formen Steinberg. Kroen har faaet sit navn af Hærvejens stenbrolægning paa dette sted, Urnehoved »Stenvaes« eller Steindamm, omtalt af H. Matthiessen i Sdrj. Mdsskr. 6. aarg.

- 2) Optrykt i Sdrj. Mdsskr. 4. aarg. J. N. Schmidts levnedsløb er af Aug. F. Schmidt tegnet i Sdrj. Aarbøger 1937.
- 3) Marknavnet Løgpold forekommer overhovedet ikke i akterne vedrørende Stenbjergkro. Da det heller ikke findes i udskiftningsakterne, er det rimeligt at antage, at det er af senere dato og som stednavneudvalget mener, dannet af plantenavnet løg. (Hejmdal 1948 5/5).
- 4) LA. Haderslev amtsarkiv. Bolderslev distrikts rentekammersager.
- 5) Ses af skattemisterne i Falkenstjerne og Hude: Sønderjydske skatte- og jordebøger. Indtil 1483 nævnes Bolderslev under Flensborg amt. Forholdene er antagelig blevet ændret ved delingen i 1490, skønt det ikke er specielt omtalt i selve delingstraktaten.
- 6) Bjolderup kirkebog.
- 7) LA. Hdl. Amtsarkiv. Bold. distr. officialsager
- 8) LA. Aabenraa amts skyld- og panteprotokol.
- 9) I 1760 blev hans søn Christian Petersen gift med husfoged Fabricius' ældste datter Augusta Margaretha fra Toldsted, og i 1761 blev hans datter Maren gift med tolder Johan Georg Riebe.
- 10) Officialsager og LA. Hdl. østeramts husfogederi. Ud- og indgaaede sager 1751-53.
- 11) Rtkssager. Kroen er ved genopførelsen blevet flyttet længere nord paa, idet man kan finde spor af brandtomten i den sydlige del af Løgpold.
- 12) LA. Hdl. amtsarkiv. Bold. distr. kancellisager.
- 13) LA. Hdl. amtsarkiv. Bold. distr. korrespondancesager.



# ET PAR LANDSBYBEMÆRKNINGER

Af August F. Schmidt

Det angelske *Landbrug*, som man i vore Dage tør kalde jævnt stillestående, nød tidligere stor Anseelse. Den før så berømte *Angelko* har tabt sig. Omkring Midten af forrige Århundrede var Kvægavlen af stor Betydning for Halvøen. Det angelske Hornkvæg, uden Tvivl en Afart af det jyske, var en smuk og mælkerig Race, der blev meget søgt. Der udførtes o. 1860 særlig af Kvieren stor Mængde til andre Provinser og til Udlandet, hvilket imidlertid gav Anledning til Bedrageri nu og da, idet langt fra alt det Kvæg, som gik under Navn af angelsk, virkelig var det.

Når Landbruget i Angel førhen var særlig kendt, var Årsagen hertil bl. a., at Angelboerne af Danmarks Bønder hørte til de første, der indså Markfællesskabets Skadelighed for Landbruget. *Udskiftningen* af Bondejorden begyndte således i Nordangel i det 17. Århundrede, første Eksempel er fra *Grumtoft* 1621. Bønderne havde fra Hovedgårdene lært Fordelene ved Udskiftning; særlig var det Trangen til at få større samlede Græsmarker, der drev Bønderne; thi de var ved at lægge Hovedvægten på Studefedning og på Opdræt af Kvier til de nye »Hollænderier«. Men også Befolkningstilvæksten og den dermed følgende Deling af Selvejergårdene har vel spillet sin Rolle. De mange Krige i det 17. Århundrede standsede nok Udskiftningen en Tid, men den tog atter Fart omkring 1700 (og det synes ikke, at den nye store Krig 1709—20 og de derpå

følgende dårlige Landbrugsår lagde større Dæmper på Udviklingen. Nu var også Sydangel med, endda på mere rationel Måde<sup>1</sup>).

Ved Adskillelsen af Markerne, der markeredes ved Hjælp af Grøfter, blev der på den fra Grøfterne opkastede Jord plantet *levende Gærder*. Dette Arbejde fik Bønderne i Angel tilendebragt i de nærmeste Årtier efter 1750. Markernes Indhegning ved Jordvolde overflødiggjorde for en stor Del Kvægvoftningen. Udsynet blev der stænget for, da Hegnene groede op om hver Fenne. Angelboen går i Læ for enhver Vind, er der blevet sagt.

Den tidlige Udskiftning i Angel og Sønderjylland i det hele taget fordrede megen Tid og Møje. I Førstningen valgte Bønderne det møjsommelige Middel at mageskifte de Stykker Jord, som lå langt fra deres Marker, i Stedet for at de — som det nævnes i Danske Atlas VII (1781) S. 93 — i meget kortere Tid kunde have udrettet dette, når de havde delt deres Jorder ved Lodkastning.

I Landet Nord for Kongeåen, hvor man ved Udskiftningen kunde bygge på Erfaringer indvundne i det slesvigske, fik man en bedre Arrondering af Ejendommene end i Sønderjylland, hvor Jordernes ofte dårlige Beliggenhed i Forhold til Bygningerne endnu i vor Tid har kunnet virke hæmmende på den intensiye Drift.

Heller ikke på *Hedeopdyrkningens* Områ-

<sup>1</sup>) jfr. Knud Kretzschmer i Sydslesvig II (Angel), 1945, 232.

de var man i Angel bagefter. Eksempelvis kan nævnes, at ved Landsbyen *Bjerent* i Nybøl Sogn lå en stor Fæled, der bestod af Hede og Mosegrund, som ikke blev dyrket. Jordbrugerne i Bjerent betragtede Arealet som Fælleseje, hvor Kreaturerne blev drevet ud efter Mikkelsdag 28. September. Her gik de og græssede til langt hen i Efteråret; de fleste hentede først Dyrene hjem, når de havde Sne på Ryggen. Omkring 1830 blev den ret store Hede udskiftet til Småkårsfolk fra hele Sognet, og der blev bygget Huse rundt omkring på Sletten. Nu er al Hedejord her opdyrket, og der skal Held til, hvis man i Egnen skal kunne finde en Tot Lyng.

Det har tidligere været antaget, at Udskiftningen bredte sig fra Angel til den øvrige Del af Østslesvig. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Den ældste egentlige Udskiftning foregik i den østlige Del af Rise Herred, nærmere betegnet *Løjt* Sogn med Byerne *Løjt Kirkeby*, *Barsmark*, *Skovby* og *Stollig* samt *Kolstrup* ved *Åbenrå*. Den begyndte i Slutningen af det 16. Århundrede, og var i meget store Træk afsluttet omkring Midten af det 17. Århundrede. De nærmere Omstændigheder ved Oprindelsen til denne tidlige Udskiftning kan ikke oplyses. Muligvis har der foreligget specielle Driftsforhold. Men der foreligger ikke Oplysninger om Driften før Udskiftningen, kun ved man, at *Løjt Kirkeby* og *Barsmark Bymarker* blev rebet og delt for sidste Gang i 1589. Fra *Løjt* stammer den tidligste Efterretning om Jord i Særdrift ved Præstegårdene, idet Præsten i 1499 fik Tingsvidne på Retten til Præstelund, »således som den er indgærdet«, derimod var nogle *Tofter*, som hørte til Præstegården, men som lå på *Bodum Mark*, kun indstenet. Muligheden af, at den lille Ladegård *Høgebjerg* har givet et Eksempel på Særdriftens Fordelagtighed, kan ikke afvises.

Der skal imidlertid ikke her gives nærmere Oplysninger om den sønderjydske Udskiftning, da Dr. *Troels Fink* i sit nyttige og for

Emnet grundlæggende Værk: »Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770« (1941) har meddelt alle tænkelige Enkeltheder om dette Spørgsmål. Man får i dette Besked om Udskiftningens Forløb i hver Egn af Sønderjylland, så *Finks Disputats* har også stor lokalhistorisk Betydning.

Det Landskab, som man før Udskiftningen og en rum Tid derefter havde for Øje, var i landskabelig Henseende såre smukt. Det var mindre opdyrket, men til Gengæld langt mere malerisk og yndefuldt. På alle Udmarker og Overdrev fandtes endnu *Lunde* og *Krat* og prægtige Træer eller små Trægrupper spredt over den brune Hede, som bredte sig, hvor Skoven mistede Terræn. Over de sure, sumpede Kærstrækninger lyste hvide Birketræer, og i Buskads og Skrup var der en Rigdom på Vildt og Fugle. Man kunde færdes halve Mil i næsten alle Retninger uden at komme til en menneskelig Våning; thi Gårdene lå tæt sammenbyggede i Landsbyer, hvor de lave Stråtage skjultes af høje Træer. Således så det ud i det nordslesvigske Kulturlandskab i Egnen omkring *Øster Løgum*, som Pastor *H. Hejselbjerg Paulsen* har givet en fremragende Skildring af i en nyttig Afhandling: »Landskabsstudier« (offentliggjort i Tidsskriftet »Jyske Samlinger« 5. Række, V. Bind, 3. Hæfte, 1942, S. 196—246), der udgør et lærerigt Supplement til Docent *Finks Bog*. *Hejselbjerg Paulsen* viser Udviklingen i Landskabets Opdyrkelse fra det gamle parklignende Landskab med de mange Småskove til Nutidens intensive Landbrug, der til Forudsætning har en Landbrugsteknik, der har givet det 20. Århundredes Landskab i *Øster Løgum-Egnen* som andet Steds i Danmark et i Forhold til de gamle Tider helt ændret Udseende, og der er skabt Resultater, som de gamle Slægter ikke engang kunde drømme om.

Ovenstående Bemærkninger er fremsat i Tilknytning til det udmærkede Værk: »*Syd-slesvig*« II, der udkom i Slutningen af 1945,

udgivet af Grænseforeningen på C. R. Reitzels Forlag (284 S.) ved *Gunnar Knudsen* og *Knud Kretzschmer* og med Bidrag af 12 Forskere, der hver for sig har særlige Forudsætninger for at kunne behandle de Emner, der var blevet dem overdraget til Affattelse. I Bindet om *Angel*, der udgør »Sydslesvig« II og som har et Bind I (om Hedeegnene mellem Angel og Frisland fra 1933) til Forgænger, findes der fortræffelige Oplysninger om Landsbyer og Agerbrug i det gamle Angel, meddelt i Afhandlinger af *L. Lauridsen*, *Johan Hvidtfeldt* og *Knud Kretzschmer* m. fl. Da der under Læsningen af Bogen om Angel var en og anden Bemærkning, man godt kunde ønske fremført, er dette sket i det ovenstående, hvor der bl. a. i Oplysningerne om Hedeopdyrkningen ved Bjærent er blevet nævnt et Eksempel på, hvorledes gammelt uopdyrket Terræn ned mod Nutiden er

kommet under Plov. Der er samtidig blevet Lejlighed til at henlede Opmærksomheden på de Førstehåndsbidrag, d'Hrr. Fink og Hejselbjerg Paulsen har ydet til Kundskab om det sønderjydske Landskabs Udviklingshistorie fra Landbrugsfællesskabets Tid og til vore Dage. Disse danske Arbejder er det en Glæde at henlede Tankerne på, samtidig med at man ikke glemmer *F. Magers Værk*: »Entwicklungsgeschichte der Kulturlandschaft des Herzogtums Schleswig in historischer Zeit I—II (Breslau og Kiel 1930-37). Samtidig skal man udtale Ønsket om, at der ved Lejlighed måtte fremkomme Bøger fra nordslesvigske Egne, der skulde svare til de to Bind, der nu er udkommet vedrørende Sydslesvig. Der vilde herved blive ydet et meget betydningsfuldt Tilskud til den egns- og kulturhistoriske Litteratur om Landet mellem Kongeåen og Dannevirke.

## FOR HUNDREDE ÅR SIDEN

### Dagbogsblade fra treårskrigen tid

Ved Peter Kr. Iversen

*Fortættelse af den ukendte snogbæk'ers dagbogsoptegnelser 1848 vedrørende krigsbegivenhederne i Sundeved.*

*Den 1. juli.*

Alt roelig.

*Den 2. juli.*

Imorges hørtes kanonade i vestlig retning, formodentlig ved Abenrade. Tydskerne skal have traadt sig mere mod nord.

*Den 3. juli.*

I forgaars havde tydskerne forladt Gravensteen, formodentlig for de danske, som var her i egnen d. 30. juni, men idag ere hines poster igjen paa samme plads som forhen.

*Den 4. juli.*

Der tales om vaabenstilstand i 3 maaneder og at begge armeer i denne tid trækker sig ud af hertugdømmerne. Imidlertid er dette endnu kun rygte.

*Den 5. juli.*

Bønderne fra Satrup sogn /: som dog befinder sig mellem kjæderne ./ vedbliver endnu at gjøre krigsægter for de tydske.

*Den 6. juli.*

Inat recogniserede en betydelig tydsk patrolle, man mener paa en 3-400 md., egnen indtil Dyppelbjerg.

*Den 7. juli.*

Indvaanerne i Dyppel-sogn begynder at rykke hjem igjen fra Sønderborg.

*Den 8. juli.*

Endnu er alt gandske roelig.

*Den 9. juli.*

Idag som igaar.

*Den 10. juli.*

Ingen forandring. Det danske hovedqvar-  
teer er endnu i Kolding.

*Den 11. juli.*

Rusland viser sig som bekjendt for det danske partie; England som dictator /:uind-  
skrænket magthaver, som bliver valgt, naar  
staten er i fare :/. Stormagterne skal i disse  
dage være samlede til underhandlinger.

*Den 12. juli.*

Hjem til Sundevitt er i disse dage komne  
12 par heste og vogne, som have været i  
tydskernes magt i 6 uger.

*Den 13. juli.*

Ingen forandring.

*Den 14. juli.*

Efter rygte skal tyskerne have faaet be-  
tydelig forstærkning.

*Den 15. juli.*

Der tales atter om tyske sessioner i Aben-  
rade, som vi dog haaber ikke vil komme  
til fuldførelse.

*Den 16. juli.*

Samme stilling som forhen.

*Den 17. juli.*

Disse underhandlinger drager sig temme-  
lig langt ud. Høsten nærmer sig. De fleste af  
indvaanerne i Dyppel ere nu komne hjem,  
men deres heste maae endnu ikke komme  
denne side den danske kjæde.

*Den 18. juli.*

Intet mærkeligt.

*Den 19. juli.*

Tyskerne have forlangt vaabenstilstand  
i 12 uger, men de danske indvilgede kun i  
3 dage, og disse ere udløbne iaften kl. 10.

*Den 20. juli.*

Igaar var en tydsk parlamentair nede ved  
den danske kjæde paa Dyppelbjerg.

*Den 21. juli.*

Alt er endnu roelig, undtagen patroller  
fra begge sider, som næsten daglig recogni-  
serer egnen.

*Den 22. juli.*

Den 19. juli var hertugen af Augusten-  
borgs fødselsdag. Denne dag saaes imøde af  
mange med ængstlig opmærksomhed, da ryg-  
tet gik, at prindsen havde lovet sin broder,  
han skulde feire sin fødselsdag i sit senere  
hjem paa Als, men dette var som saa meget  
andet kun indbildning.

*Den 23. juli.*

Intet mærkeligt.

*Den 30. juli.*

Rughøsten er nu begyndt. Uagtet det er  
søndag, hjemkøres rug. (Fortsættes)



## A. D. Jørgensen. Sønderjyllands Historiker

(Gyldendal 1947)

P. Lauridsen, der tidligere har skrevet en bog om H. P. Hanssen, har nu paataget sig at skildre en anden af Sønderjyllands store sønner, historikeren A. D. Jørgensen. Op-gaven er i og for sig taknemmelig, da der foreligger et vægtigt materiale til belysning af hans rige indre liv og hans store gerning i det danske folk. Hans »Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab« hører til et af de betydeligste memoireværker i dansk litteratur, og hans breve, udgivet af sønnesønnen Harald Jørgensen, kaster et stærkt lys henover hans personlighed.

Født i Graasten og opvokset under stærk paavirkning af tysk og dansk kultur fik A. D. Jørgensen større forudsætninger end de fleste for at forstaa grænselandets mennesker og historie. Gennem en rig aandelig udvikling naaede han frem til et selvstændigt syn paa de politiske kaar i Sønderjylland og paa landets fortid. Samtidig blev han en af Danmarks betydeligste historikere og grundlæggeren af det moderne arkivvæsen, den første rigsarkivar. Og han var ikke bare forskeren, der kunde trænge ind i fortiden og dens problemer, som gennem sin analyses skarphed kunde naa nye og afgørende resultater. Han var ogsaa en gudbenaadet sprogets mester, for hvem det danske sprog formede sig saa skønt og rigt som vel hos faa danske historieskrivere. I skrift og tale kæmpede han for det, han troede var rigtigt. Og han forstod at faa folk til at lytte. Hans 40 fortællinger blev folkelæsning baade i Sønderjylland og i kongeriget som vel ingen anden historiebog. Og paa højskoler og i akademiske forsamlinger flokkedes folk om hans talerstol.

P. Lauridsen er en dygtig skribent. Han har en naturlig evne til at forme sproget, saa det staar smukt og plastisk. A. D. Jørgensen er for ham ikke blot en stor og betydelig mand, han er mere, profeten, som altid saa klart, hvor andre famlede i mørke, som kunde vise det danske folk den vej, det skulde gaa. At A. D. Jørgensens betydning for det danske folks fremtid blev stor, vil ingen benægte, men naar han i tide og utide

skal karakteriseres som profeten, bliver skildringen alligevel ensidig. Stærke, rosende betegnelser dynges ovenpaa hinanden, og A. D. Jørgensen antager efterhaanden næsten overmenneskelig skikkelse. Bogen vilde have virket meget stærkere, hvis den var skrevet i en noget mindre højstemt stil, og hvis forfatteren havde været noget mere kritisk overfor sin helt. Hovedvægten er lagt paa A. D. Jørgensens folkeopdragende og nationalpolitiske virke, men der savnes en virkelig indgaaende — og kritisk — vurdering af hans videnskabelige forskning og hans arbejde som rigsarkivar. Her har forfatteren delvis svigtet.

Men selvom bogen om A. D. Jørgensen har sine svagheder, er den dog et interessant forsøg paa at skildre den mand, som har faaet saa afgørende betydning for Sønderjylland, som blev H. P. Hanssens store læremester og paa alle maader var med til at forme den nationale linie, som førte til genforeningen i 1920 og til den politik, der da blev Danmarks. Enhver, der interesserer sig for Danmarks fortid, vil have udbytte af at læse denne bog.

*Johan Hvidtfeldt.*

## Bogen om H. P. Hanssen

## To Rettelser

I Artiklen »Bogen om H. P. Hanssen« i »Sønderjydsk Maanedsskrift« for 1. Juni 48 er der desværre indløbet et Par meningsforstyrrende Trykfejl.

Paa Side 130, 1. Spalte, 4. Linie fra neden staar der, at H. P. Hanssen *havde ikke* ligefrem den Evne at kunne lukke sig af for det, der passede i hans Livsindstilling.

Der skal staa, at han *havde* den Evne.

Paa Side 132, 1. Spalte, 5. Linie fra oven staar der, at Vandmøller Christensen, Haderslev, var en af H. P. Hanssens *privateste* Modstandere under Grænsestriden.

Skal være en af de *stiveste* Modstandere.

<p><i>Radio</i>  <b>Rasmussen</b>  Østergade 9 TØNDER Tlf. 501</p>	<p><b>EHM</b>  <b>CHRISTENSEN</b>  TØNDER</p>	<p><b>TØNDERHUS</b>  Danskhedens nye Borg  Knud Hawig . Tlf. 622 . Tønder</p>
<p><b>Svend Kirchheiner</b>  aut. Installatør  Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45</p>	<p><b>Karsten Jørgensen</b>  Vestergade 48 . Tønder  Baby- og Børneudstyr</p>	<p>Aktieselskabet  <b>DANEXIM</b>  Internationale Transporter  Kontorer i Padborg - Esbjerg - København  Krusaa - Frederikshavn - Flensborg samt  Gedser og Aarhus</p>
<p><b>B</b> Service Station  Reparationsværksted  Vulkaniseringsanstalt  Benzin - Olie - Gummi  Aaben Dag og Nat  Fr. Christiansen  Aabenraavej 1 . Sønderborg  Tlf. 1495 y <b>P</b></p>	<p><b>Christian Petersen</b>  HERREHUSET  Vestergade 18 . Tønder . Tlf. 156</p>	<p><i>I. I. Christensen</i>  Nørretorv 9  V E J L E</p>
<p><b>Wulffs Boghandel</b>  HADERSLEV  Tog-, Skibs- og Flyvebillet  til alle Lande</p>	<p><b>Importøren</b>  Jernbanegade 30 . Sønderborg  Telf. 236</p>	<p>Alle læser  <b>Flensborg Avis</b>  Bindeleddet over Grænsen  Storegade 24 . Tønder - Tlf. 267</p>
<p><i>Andreas Clausen</i>  Bog- og Kunsthandel  Sønderborg Telefon 387</p>	<p><b>Graasten</b>  <b>Andelsslagteri</b></p>	<p>International Turist-  og Eksportkørsel  <b>E. J. Lauritzen</b>  Sønderport . Tønder . Tlf. 520</p>
<p><b>Valdemar Fabrendorff &amp; Søn</b>  Urmager og Guldsmed  Haderslev</p>	<p><b>Troelsen &amp; Poulsen</b>  Bygnings- og Maskinsnedkeri  Strucksalle 57 . Tønder</p>	<p><b>Horsens Landbobank A/S</b>  Kontortid 9<sup>1</sup>/<sub>2</sub> - 12<sup>1</sup>/<sub>2</sub> og 2<sup>1</sup>/<sub>2</sub> - 4<sup>1</sup>/<sub>2</sub>  HORSSENS</p>
<p><b>Peter Jessen</b>  Manufaktur og Konfektion  Aabenraa</p>	<p><i>Ny Sydslesvig-Bog</i>  Tage Albertsen: Kr. 4,—  Nu er det Alvor  <b>Danskerens Forlag</b>  Aabenraa</p>	<p>Aktieselskabet  <b>Landbobanken i Skive</b>  SALLING BANK  Kontortid: 9—12 og 2—5  Lørdag 9—2.  Telefon 700 . Skive.</p>
<p><b>Carl Tiedemann A/S</b>  Trælast . Byggematerialer . Kul  Tønder Øst . Telefon 56 og 57</p>	<p><b>Blenners</b>  <b>Dampvaskeri</b>  Østergade 37 . Tønder . Tlf. 398</p>	<p>Aktieselskabet  <b>Banken for Hobro</b>  og Omegn</p>
<p><b>Aksel Michelsen</b>  Kul- og Trælasthandel  Tønder Telefon 2530-2531</p>	<p><b>Chr. Hansen</b>  Blikkenslager  Lillegade 5 . Tønder . Tlf. 166</p>	<p>Sønderjyllands Kreditforening  Haderslev</p>
<p><b>L. Nielsen Jepsens</b>  Byggeforretning og Tømmerhandel  Bredebro Tlf. 26</p>	<p><i>Tønder Fløde Is</i>  en fremragende Dessert  Leveres over hele Sønderjylland  <b>I-S Tønder Fløde Is</b>  Fabrik Tlf. 711</p>	<p><b>Graasten Bank A/S</b>  Kontortid 9—12 &amp; 2—4  Lørdag 9—1  GRAASTEN</p>

# Jydsk Grundejerkreditforening

**Herning.**

Udlaan:  $\frac{1}{4}$  1947: 244.644.400 Kr.  
Reserver:  $\frac{1}{4}$  1947: 11.044.803 Kr.

**Thisted**

**Uldspinderi & Tæppefabrik A/S**

Thisted

## Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands  
største Blad

## Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10—3 Telefon 516, 517 og 518  
**Skanderborg**

## Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO — Telefon 13

## Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Langgade 5

Telefon 216

SNEDKER MØBLESER

*Hans Gutzen*



TØNDER TELEF. N° 81

**MORSØ STØBEGODS.**

AKTIESELSKABET  
**N. A. CHRISTENSEN & CO.**  
KONGELIG HOFLEVERANDØR  
NYKØBING MORS

Aktieselskabet  
**Vejle Textilfabrik**

*A/S Sønderjydsk*

*Frøforsyning*

Frøavl og Frøhandel.  
AABENRAA

Aktieselskabet

**Skive Markfrøkontor**

Frøavl - Frøhandel

Skive.

Telf. 94. 2 Lin.

**ASMUS HANSEN**

Kolonial- og Kortevarer  
en gros  
**Haderslev**

**Dyckjær & Christensen**

Fiskeeksport  
**Ringkøbing**

**Carl J. Ulrich & Søn**

Aktieselskab  
Haslev - Telefon 600

Det kgl. octr. alm.  
**Brandassurance-  
Compagni**

Stiftet 1798

— tegner  
alle Arter  
af Skades-  
foralkring

Hovedkonto

Højbroplads 10  
København K  
Tif. Cent. 447

*Askov Møbelsnedkeri*

pr. Vejen.

**SØREN OLESEN**

**HEJMDAL**  
Landsdelens Blad

Læs

**Dannevirke**

*Sønderjyllands ældste Blad*

## Frølund & Wittrup

Aktieselskabet

HORSENS

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab

Tlf. 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.

Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

## HANS KNUDSEN

JERN- & STAALFORRETNING A/S

Sønderborg

Telf. 2040 (5 Lin.)

Skal man til og fra

*Sønderjylland*

benytter man

*Sydfynske Jernbaner*

## Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13  
18

Aktieselskabet

*Dampmøllen Victoria*

Odense

Aktieselskabet

**Tapetfabriken „FIONA“**

FAABORG

## Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns

Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

AKTIESELSKABET

**NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER**

KØBENHAVN F.

## Sønderjydske Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S

HØJER



**Snoghøj** Gymnastik-  
højskole  
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 - Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

## Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-  
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

**Carl M. Cohr's**

Sølvvarefabriker

Aktieselskab

Fredericia

**Th. Damberg**

Cigar- & Tobaksfabriker A-S

Nykøbing M.

**N. C. Kloster**

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

**„CIMBRIA“**

Tømmerhandel A/S  
Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler  
Støbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008